

LANGUAGE SITUATION AND LEXICOGRAPHIC TRADITION IN JAPAN IN THE 17-18TH CENTURIES

The article deals with the linguistic and cultural features of Tokugawa period, especially the 17th-18th centuries. Particular attention is focused on the lexicographic achievements of this historical period.

Key words: *Japanese lexicography, dictionaries, Japanese language, linguistic tradition, Tokugawa period.*

УДК 811.521:159.955.2

Т. Комарницька, к. філол. н., асист.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ

КОНЦЕПТОСФЕРА ЯПОНСЬКОГО ВОЇНА (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ САМУРАЯ «ХАГАКУРЕ»)

У статті на матеріалі трактату Ямамото Цунетомо «Хагакуре» проаналізовано ключові концепти, які складають кістяк концептосфери японського воїна – ШЛЯХ, СМЕРТЬ, СЕП-ПУКУ, МЕЧ і ВІРНИСТЬ. Визначено ядро і приядерну зону, основні лексичні репрезентації та образні асоціації кожного концепту. Описано й наглядно зображено концептосферу самурая.

Ключові слова: *концептосфера, концепт, ядро концепту, ключові лексеми, образні асоціації.*

Нині для всіх нас дедалі більшої ваги набувають поняття, пов'язані з воїнською доблестю й честю воїна, що й не дивно, оскільки наше суспільство стоїть перед необхідністю формування нової національної свідомості й системи цінностей. У цьому світлі актуальним видається розгляд відповідних концептів у мові ще одних (поряд із козаками) легендарних воїнів – самураїв. Можливо, концепти японської лінгвокультури виявляться близькими по духу і нам.

Когнітивні дослідження з аналізом ключових концептів культури не втрачають своєї актуальності, й українська когнітивна наука має ким пишатися: О.О. Селіванова, І.О. Голубовська, О.С. Снитко, Н.В. Слухай та інші провідні науковці піднесли нашу когнітивістику на світовий рівень. Праці ж японських лінгвістів (див., напр., 松本曜. <第3卷> 認知意味論。—東京、2006。— 324頁) більш орієнтовані на теоретичне узагальнення вже наявних, в основному зарубіжних, праць із когнітивної лінгвістики. Стосовно досліджень Книги самурая «Хагакуре» (напр., 吉原裕一. 「死ぬことと目付たり」—武士道思想における生の構造 тощо), то вони здебільшого присвячені нелінгвістичним питанням.

Раніше ми вже здійснили спробу проаналізувати концепт ШЛЯХ у японській лінгвокультурі, взявши за основу Книгу самурая «Хагакуре», написану Ямамото

Цунетомо. Наразі ж метою нашої роботи ми обрали аналіз концептосфери самурая на матеріалі цього військово-філософського трактату. Необхідність аналізу ключових концептів саме на матеріалі цього тексту вбачаємо в тому, що «концепт зазвичай відтворюється зі сліду, залишеного ним у класичних зразкових текстах» [9, с.17], і «концепт у художньому творі стає засобом репрезентації культурної теми в концептуальній лінгвосистемі письменника, виявляючи унікальне злиття індивідуально-авторського розуміння із традицією національного вживання цього концепту» [9, с.18]. Книга «Хагакуре», безперечно, є знаковою та хрестоматійною, недаремно ж саме її називають «Кодексом самурая», тому, вважаємо, саме в її тексті нам і вдасться відшукати всі базові концепти картини світу воїна. Відповідно до поставленої мети, вважаємо за необхідне вирішити такі завдання:

1) розглянути основні лексичні репрезентації ключових концептів у тексті «Хагакуре»;

2) класифікувати образні асоціації цих ключових концептів;

3) визначити ядро і приаєрну зону ключових концептів у тексті «Хагакуре»;

4) змалювати концептосферу, яку утворюють ці центральні концепти.

Об'єктом нашого стислого дослідження виступає концептосфера «Хагакуре», а предметом – концептуальна модель ключових концептів цієї сфери.

Методами дослідження послуговували: лінгвістичний описовий метод, метод моделювання, метод концептуального аналізу.

Наукова новизна дослідження полягає в аналізі ключових концептів воїна у японській лінгвокультурі й виявленні їхніх національно-специфічних рис та класифікаційних характеристик.

Як нам відомо, лінгвісти не мають одностайності у визначенні концепту. Так, О. Селіванова під концептом розуміє інформаційну структуру свідомості, різно-субстантну, певним чином організовану одиницю пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого [7, с.256]. Л. Матвеева пише, що концепт – це факт способу життя, суспільної свідомості, теорії, виражений у мовній формі; одиниця людського знання про світ, що стоїть за семантикою мовного знака; головний елемент мовної картини світу [5, с.161]. Ю. Прохоров уважає, що концепт – це сукупність правил та оцінок організації елементів хаосу картини буття, детермінована особливостями діяльності представників певної лінгвокультурної спільноти, яка закріплена в їхній національній картині світу і транслюється засобами мови в їхньому спілкуванні [6, с.159]. Загалом у сучасній науці можна виділити три основні підходи до аналізу концепту: системно-мовний, денотативний та сигніфікативний. Наявні в лінгвістиці підходи зводяться до лінгвокогнітивного та лінгвокультурного осмислення концептів. У лінгвокогнітивному сенсі, як відомо, під концептом розуміють глобальну розумову одиницю, ідеальну сутність, що формується у свідомості людини, і є основною одиницею лінгвокультурології. У концепті як базовій одиниці культури можна виділити значущий, образний і понятійний боки. Окрім цього, концепт має ознаки абстрактності, комплексної будови (що зумовлює його форму), культурної та емоційної наповненості (що характеризує

зміст концепту), може визначати межі значення й чітко їх окреслювати, розвиватися [9, с.5-6].

Дотримуючись різних підходів, мовознавці все ж погоджуються з тим, що концепт – це ментальна одиниця, елемент свідомості. До людської свідомості як посередника між реальним світом і мовою надходить культурна інформація, свідомість її фільтрує, перероблює, систематизує. Отже, як зауважує провідна когнітивістка Н. Арутюнова, концепти утворюють своєрідний культурний шар, що є посередником між людиною і світом [6, с.18]. Дійсно, концепти, які ми розглянемо нижче, формують національно-специфічний культурний шар, суто японське бачення того, яким має бути справжній воїн-самурай.

При цьому, однак, мусимо зазначити, що ціла низка питань, які стосуються концептів, лишається дискусійною, зокрема, типологія концептів, структура концепту (польова модель (ядро, периферія), сіткова структура, метафорична модель, ментально-психонетичний комплекс тощо), методика опису й аналізу концептів [7, с.258]. Відповідно, наш подальший аналіз концептів японської лінгвокультури, що представляють національне уявлення про воїнську честь, не є єдино можливим; залежно від обраного підходу ці (та й усі загалом) концепти можна розглядати за іншими методиками.

Звернімося тепер до поняття концептосфери. Як нам відомо, термін «концептосфера» запропонував Д. Лихачов, визначаючи його як сукупність концептів нації, що формує світосприйняття і світорозуміння певного етносу; при цьому, зазначає дослідник, що багатшими є культура нації, її фольклор, література, наука, мистецтво, історичний досвід, релігія, то багатшою є й концептосфера народу [2, с.54; 7, с.261]. Окрім цього, на думку дослідника, існує нерозривний зв'язок між концептосферою окремої людини (для нас цією людиною є автор трактату «Хагакуре» Ямамото Цунетомо) та концептосферою цілого народу. Зокрема, Д. Лихачов пише, що концептосферами ми можемо назвати всі сукупності потенції, що відкриваються у словниковому запасі як конкретної людини, так і всієї мови загалом; окремих варіантів концептосфери національної мови дуже багато, вони по-різному групуються, по-різному себе виявляють, і кожен концепт, по суті, може бути по-різному розшифрований залежно від актуального контексту і культурного досвіду, культурної індивідуальності концептоносія [9, с.17]. Схожу думку висловлює В. Карасик, стверджуючи, що концепт як ментальне утворення у свідомості індивіда є виходом на концептосферу соціуму, а відтак – на культуру, а концепт як одиниця культури є фіксацією колективного досвіду, що стає надбанням індивіда [9, с.17]. Отже, сукупність концептів у свідомості індивідуума утворює його особисту концептосферу, і, якщо ця людина є знаковою постаттю, що залишила після себе значний слід у культурі народу, то її особиста концептосфера переходить у національну, що і спостерігаємо з концептосферою «Хагакуре», яка перенеслась на загальнонаціональне уявлення про ідеального воїна, його честь, доблесть і призначення.

Відомо, що для моделювання структури концептосфери виділяють її ядро (базова когнітивно-пропозиційна структура), приєдну зону (основні лексичні репрезентації), ближчу (образні асоціації) і дальшу периферію (суб'єктивно-модальні смисли)

[1, с. 61]; при цьому опис концептосфери тексту передбачає узагальнення всіх контекстів, у яких уживаються ключові слова, що є носіями концептуального змісту, задля виявлення характерних особливостей концепту – його атрибутів та образних асоціацій.

Які ж поняття виступають у ролі ключових концептів японського воїна? Аби з'ясувати це, ми виокремили найчастотніші слова у тексті «Хагакуре», якими виявилися: 道 ШЛЯХ, 死 СМЕРТЬ, 刀 МЕЧ, 切腹 СЕППУКУ, 忠節 ВІРНИСТЬ. Саме ці слова і виступають виразниками ключових концептів самурая, утворюючи концептосферу японського воїна. При цьому найчастотнішим є перше слово: за нашими підрахунками, у тексті «Хагакуре» його вжито понад 150 разів, що дійсно робить концепт ШЛЯХ наскрізним і центральним у філософії самурая за версією Ямамото Цунетомото. Мовний репрезентант концепту СМЕРТЬ повторюється у тексті Книги самурая близько 140 разів, що також демонструє ключове значення означеного концепту у світогляді самурая. Частотність уживання у тексті «Хагакуре» мовних репрезентантів решти концептів виявилася такою: МЕЧ – 130 разів, СЕППУКУ – понад 60 разів, ВІРНИСТЬ – майже 40 разів. На основі цих даних можемо стверджувати, що кістяком філософії воїна-самурая є ядерні концепти ШЛЯХ, СМЕРТЬ і МЕЧ, до яких прилягають СЕППУКУ й ВІРНИСТЬ.

Яким же чином можемо змалювати означені концепти у термінах когнітивної лінгвістики? Як відомо, залежно від ролі концепту у структурі свідомості, розрізняють культурні, ментальні, міфологічні, ідеологічні, філософські тощо, а на підставі параметру об'єкта концептуалізації – антропоконцепти, натурфакти, артефакти, культурні, ідеологічні, емоційні, концепти-архетипи [7, с.258]. Концепт ШЛЯХ, напевне, можна віднести до ідеологічних, хоча, як ми раніше виявили (див. [4]), він має і риси, притаманні філософським концептам. Концепт СМЕРТЬ, на нашу думку, виступає концептом-архетипом з рисами міфологічного й філософського концептів; концепти МЕЧ, СЕППУКУ й ВІРНИСТЬ – відповідно, артефактом, культурним та ідеологічним з елементами емоційного. Далі за суб'єктом концептуалізації виокремлюють загальні (універсальні), етноконцепти, групові та індивідуальні концепти [6, с.17; 7, с.258]. Тут наші концепти, як ми вважаємо, розподілилися так: ШЛЯХ, очевидно, належить до етноконцептів, проте водночас він має й певні універсальні риси (приміром, стало вживання *життєвий шлях*, яке притаманне не лише японській, а й іншим мовам світу); СМЕРТЬ є універсальним концептом, але при цьому має також риси етноконцепту (сприйняття смерті японським етносом, яке відрізняється від сприйняття цього феномену іншими народами, оскільки у японській концептуальній картині світу змішалися синтоїстські, буддійські та конфуціанські уявлення про смерть) і групового концепту (якщо ми говоримо про концепт СМЕРТЬ саме у картині світу воїна-самурая, який у цьому разі нерозривно пов'язаний із воїнською доблестю, відданістю господареві тощо). Щодо МЕЧА, то він також має як риси універсального (меч як атрибут мужності наявний практично в усіх культурах), так і етно- та групового концепту (адже йдеться не про абстрактний меч, а про *катану* – особливий меч самурая, символ його гідності й роду). Концепт СЕППУКУ, вочевидь, має всі риси групового концепту (оскільки таке ритуальне самогубство є прерогативою класу самураїв), проте набуває також і рис етноконцепту (стаючи одним із ключових слів,

якими характеризують японську культуру; щоправда, зі стереотипними уявленнями про Японію більше пов'язане слово *харакірі*, яке, як відомо, у мові оригіналу має практично таке саме графічне вираження, тільки зі зворотним порядком ієрогліфів – 腹切). Концепт ВІРНІСТЬ має як універсальні риси (вірність васала сюзеренові, вірність слуги господареві), так і, безперечно, етноспецифічні риси (японська вірність: вірність підлеглому начальникові, вірність працівника фірмі (звідси й суто японський феномен довічного найму – 終身雇用 /шю:шінкойо:/), а також риси групових концептів (самурайська вірність васалові даймьо). Далі за якістю інформації мовознавці виділяють понятійно-логічні, образно-художні, парадоксальні концепти [7, с. 258]. У цьому ключі ШЛЯХ є швидше образно-художнім, хоча він містить у собі й деякі парадоксальні елементи, про які ми вже писали [4]. СМЕРТЬ, швидше за все, є парадоксальним концептом, як, власне, і сам цей феномен. Концепт МЕЧ, з одного боку, є понятійно-логічним (адже йдеться про конкретний предмет), але, з іншого боку, на основі цього поняття значно розвинулося образно-художнє поле (меч як символ воїна, як стрижень самурая і чоловічої сили загалом, меч як характер мужнього чоловіка). Це саме можемо стверджувати і про ВІРНІСТЬ, яка, будучи логічним поняттям, набула також і образного переосмислення, ставши невід'ємним елементом японської культури. Загалом понятійну та образну складові можна виділити у будь-якому концепті: понятійна (поняттєва) складова відображає ознакову й дефініційну структури концепту; образна фіксує концептуальні метафори, що підтримують концепт у мовній свідомості. Окрім цього, когнітивісти виділяють також значущу складову концепту, яка детермінована місцем концепту у мовній системі лінгвокультурного колективу [10, с.11].

Перейдемо тепер до визначення лінгвокогнітивної моделі означених концептів. Як відомо, когнітологи пропонують описувати польову структуру концептів у вигляді чуттєво-образного ядра, базового шару та периферії [10, с.11]. При цьому концептуальний аналіз у ракурсі семантичного поля спрямований виявити прямопонятійні значення (що входять до складу навколоядерної зони семантичних полів), похідно-понятійні значення (розкривають свою семантичну сутність у межах ближньої периферії) та конотативно-сміслові значення (реалізуються у сфері віддаленої периферії), в яких відображено денотативні ознаки й лінгвокультурні асоціативно-емоційні риси, національні образи й оцінки концептів [9, с.8].

Польову структуру концепту ШЛЯХ ми детально розглядали у попередній розвідці, тож лише стисло зазначимо, що ядром концепту ШЛЯХ у трактаті «Хагакуре» є висловлювання 死の道 /ші-но мічі/ *шлях смерті*, 武(士)道の大意 /бу(ші)до:-но тайї/ *значення шляху воїна*, 和の道 /ва-но мічі/ *шлях гармонії*, 眞の道 /шін-но мічі/ *шлях істини* тощо; концепт ШЛЯХ супроводжується позитивними емоційно-оцінними конотаціями, напр., 義よりも上に道は有る也。 *Шлях є вищим за праведність* (тут і далі приклади взято з [11], переклад наш). Приядерна зона концепту ШЛЯХ представлена основними регулярними лексичними репрезентаціями, при цьому образне осмислення концепту ШЛЯХ у тексті «Хагакуре» є різноманітним: 1) «шлях – це смерть» (道は死ぬ事。 *Шлях – це смерть*); 2) «шлях – це ідеал, якого треба прагнути» (氣力さへ強ければ詞も行ひも自然と道に叶ふ、されど心が第一。 *Якщо*

будеш сильним духом, твої слова й дії відповідатимуть Шляхові... Найважливіше – це твоє серце); 3) «шлях – це знання» (道とは我が非を知る事。 Шлях – це знати власні вади); 4) «шлях – це незнання» (武道は今日の事も知らずと思ひて。 Шлях самурая – це усвідомлення того, що ти не знаєш, що буде з тобою через мить). Вказані образні асоціації шляху зі знанням / незнанням, усвідомленням своїх вад, смертю й ідеалом дозволили нам актуалізувати такі риси ШЛЯХУ: пізнаваність, трансцендентність, недосяжність, самоаналіз, самокритика, вища істина; і зробити висновок про наявність у концепті ШЛЯХ рис парадоксальності.

Детальніше зупинимося на решті концептів. Оскільки, як ми вже переконалися вище, «шлях – це смерть», то цілком природно, що саме СМЕРТЬ і стає другим центральним концептом у концептосфері воїна. Ядро означеного концепту представлено насамперед ключовим лексичним репрезентантом 死 /ші/ у вигляді іменника, дієслівним 死ぬ /шіну/, а також субстантивованим 死ぬ事 /шіну кото/. Окрім цього, цікавим репрезентантом виступає 死狂ひ (死狂い) /шігуруй/, що можна дуже приблизно перекласти як *шалене прагнення смерті*, й у значення якого практично цілком вкладається вся філософія Шляху самурая. Образні репрезентації концепту СМЕРТЬ також є різноманітними. Зокрема, ми виділили такі образи:

1) «смерть – це вища мета»

道は死ぬ事、毎朝毎夕常住死身になれ Шлях – це смерть, щоранку і щовечора жити заради смерті;

2) «смерть – це правильний вибір»

二つ二つの場にて、早く死ぬ方に片附くばかり也 Опинившись у ситуації «життя або смерть», треба негайно обирати лише смерть;

時の行掛りにて勝負はあるべし。恥をかゝぬ仕様は別也。死ぬ迄を考へず、無二無三に死狂ひするばかり也。 Істинний самурай не замислюється про перемогу чи поразку. Він без страху йде на вірну смерть;

3) «смерть – це норма»

死の道も、平生に死に習うては、心安く死ぬべき事也 Так само і шлях смерті: якщо переконаєш себе в тому, що смерть – це нормально й буденно, і матимеш намір померти саме так, то й насправді помреш зі спокійним серцем;

4) «смерть – це поетичний образ». Саме смерті у «Хагакуре» присвячено вірша:

恋死なむ
後の煙に
それと知れ
終にもらさぬ
中の思ひを

Смерть від кохання.
В диму, що буде потім,
Ти пізнай її.
Не відкриється, о, ні,
Твого серця тайна.

Отже, констатуємо перетинання концептів ШЛЯХ і СМЕРТЬ у концептосфері самурая, а також надання СМЕРТІ вищого сенсу, істинної мети життя воїна. СМЕРТЬ у філософії самурая постає праведною, вищою, але водночас і буденною (що надає концептові парадоксальних рис).

Настанова самурая, що ШЛЯХ – це СМЕРТЬ, актуалізує весь пучечок асоціацій, пов'язаних із цими концептами, і викликає частотність у тексті «Хагакуре» лексичних репрезентантів інших концептів, близьких до вказаних двох: МЕЧ та СЕППУКУ. Розглянемо перший із них. Лексична репрезентація концепту МЕЧ різноманітна: поряд із родовим терміном 刀 /катана/ існує також низка видових лексем на позначення різних типів мечів (脇差 /вакідзаші/ *короткий меч*, 太刀 /тачі/ *довгий меч* тощо). Образні асоціації, що закріпилися за означеним концептом, є такими:

1) «меч – символ мужності»

昔人の刀は落差に仕り候 *Раніше чоловіки часто і з легкістю діставали свої мечі з приспущених піхов* (Вміти діставати мечі із приспущених піхов – своєрідний вищий пілотаж самураїв. Це має недбалий, а тому надзвичайно гарний вигляд, і демонструє всю мужність та майстерність самурая);

2) «меч – символ роду»

鍋島忠直、伊達政宗に家傳の名刀を勧められて受けず *Датте Масамуне пропонував Набешімі Таданао іменний меч роду, але той його не взяв* (оскільки істинному самураєві не гоже приймати реліквію чужого роду);

3) «меч – це характер»

意地は刀の様な物、砥ぎすまして鞘に納め置き、時々出して見よ *Характер – як меч: час від часу діставай його з піхов, але не тримай оголеним чи зачохленим весь час*.

Загалом можемо простежити подібність символічного навантаження меча в різних культурах. Меч як невід'ємний атрибут воїна, незамінний на полі бою, цілком природно набуває асоціацій із воїнською доблестю й мужністю. В українській лінгвокультурі подібним символом виступає ШАБЛЯ як типовий вид холодної зброї козаків (напр., народна пісня «*Сяли на сонці шаблі запорожців*», прислів'я «*Береженого Бог береже, а козака шабля стереже*» тощо), слугуючи також метафоричним найменуванням воїна при вказуванні на кількість бійців [8, с. 395]. Стійка асоціація «меч – чоловік», цілком можливо, викликана також метафоричним осмисленням чоловічого тіла. Принаймні, у розвідках з українського фольклору знаходимо згадку про те, що одним з символічних найменувань чоловічого статевого органа є *ніж* [3, с.45]. Але повернімося до японського МЕЧА. Він, як можемо підсумувати, постає символом самурайської честі й особистості, а тому є найбільшою цінністю воїна. При цьому не в останню чергу через те, що ним можна здійснити почесний обряд сеппуку, на якому зупинимося нижче.

Концепт СЕППУКУ, утворившись на основі суто національно-специфічного поняття, також має чимало лексичних репрезентантів: його представляє іменник 切腹 /сеппуку/ й відповідне дієслово 切腹する /сеппуку-суру/, вислів 腹を切る /хара-о кіру/, а також іменники 追腹 (追い腹) /ойбара/ та 殉死 /джунші/ на позначення сеппуку, яке мав учинити самурай у разі смерті свого сюзерена. Яким же є образне

осмислення сеппуку, що створює базовий шар означеного концепту? В тексті «Хага-куре» натрапляємо на таке сприйняття СЕППУКУ:

1) «сеппуку – це служіння володареві»

奉公仕り浪人切腹仰付けられ候も、一つの御奉公と *Виконання наказу статті роніном чи зробити сеппуку – це теж форми служіння;*

何よりも唯主君の御一言が忝くて腹を切る志は起こるもの *Слово вдячності володаря – найдорожче за все. Завдяки ньому з'являється готовність пожертвувати своїм життям;*

無實の切腹仰付けられても、一人勇み進むこそ御譜代の家來 *Слуга даймьо має постійно вдосконалювати свою мужність і бути готовим учинити сеппуку без жодних винагород;*

奉公人の打留は浪人か切腹に極りたると覺悟せよ *Маєш усвідомити, що кінцем твоєї служби буде або перетворення на роніна, або сеппуку;*

2) «сеппуку – це радість»

御仕組二番立には不承服、それが不届なら切腹も幸 *Слуга, другий у черзі на службу, не погодився з цим і заявив, що, якщо це – поганий учинок, то сеппуку для нього буде радістю;*

3) «сеппуку – ідеальна субстанція, вища за матеріальне»

金銭の事で腹切らせるは残念 *Гроші не варті того, аби через них робити сеппуку.*

Вказані характеристики СЕППУКУ свідчать про розуміння означеного концепту як вищого призначення, невід'ємної складової самурайської відданості та Шляху воїна, що, безперечно, тісно пов'язує цей концепт із концептами ШЛЯХУ, СМЕРТІ й ВІРНОСТІ, останній з яких розглянемо далі.

ВІРНІСТЬ, або ж ВІДДАНІСТЬ, ЛОЯЛЬНІСТЬ також є наскрізним концептом філософії самурая. У тексті «Хагакуре» означений концепт представлений одиницями *忠節 /чю:сецу/, 忠 /чю:/, 忠孝 /чю:ко:/ 忠義 /чю:гі/, 大忠節 /дайчю:сецу/, 忠の義 /чю:но гі/ з ядерним компонентом 忠, у якому й закладено основний смисл концепту. Погляньмо тепер на різноманіття образних репрезентацій ВІРНОСТІ / ЛОЯЛЬНОСТІ:*

1) «вірність – інструмент виконання Шляху»

四誓願の琢き上げ、武士道忠孝人の爲の本義を會得せよ *Вивчи чотири клятви, своєю відданістю служи Шляхові воїна й навчися робити все для людей;*

2) «вірність – аксіоматична істина»

奉公は好き過ぎて過有るが本望、忠の義のと理窟は入らぬ *Занадто сильна любов до служби – це нормально. Лояльність – це правильно, й розумування тут зайві.*

Окрім цього, типовим у тексті є вказування на вірність як невід'ємний атрибут гідного самурая, причому виявляти її можна кількома способами:

а) турботою

殿の御心入れよく仕直し、御誤なき様に仕る人が大忠節にて候 *Велика лояльність слуги в тому, щоб постійно турбуватися про свого володаря і стежити за тим, щоб він не припустився помилки;*

б) самопожертвою

御前近き忠義の出頭人には親しくせよ、何事も皆主人の御爲 *Особистий слуга має бути надзвичайно лояльним і робити все заради володаря;*

в) адміністративним хистом

人を仕立て候事忠節也 *Правильно розставити людей – це також вияв вірності володареві;*

г) виконанням службових обов'язків

不忠不義一人も無く、悉く御用に立つるが大忠節大慈悲 *Найбільша лояльність і найбільша милість – це, коли нема невіданих і невихованих людей, і всі стають у пригоді;*

г) порадою

至極の忠節は主を諫め國を治むる事 *Найбільша лояльність – це своїми підказками допомагати володареві правити провінцією.*

Можемо стверджувати, що у концептосфері воїна ВІРНІСТЬ / ЛОЯЛЬНІСТЬ безпосередньо пов'язана з концептами ШЛЯХ, СЕППУКУ та СМЕРТЬ і опосередковано – з МЕЧЕМ. При цьому, як і ШЛЯХ, ВІРНІСТЬ являє собою вищу істину, а окрім цього, є ключем, інструментом пізнання ШЛЯХУ.

Отже, вище ми переконалися, що всі п'ять концептів тісно пов'язані між собою. Спробуємо тепер наочно зобразити зв'язки між ними, на основі яких і будеться концептосфера японського воїна.

ШЛЯХ ↔ СМЕРТЬ

↑ інструмент ↗ ↑ інструмент

ВІРНІСТЬ ← СЕППУКУ

інструмент

↖ ↑ інструмент

МЕЧ

Отже, розглянувши ключові концепти Книги самурая «Хагакуре», а саме, ШЛЯХ, СМЕРТЬ, СЕППУКУ, МЕЧ та ВІРНІСТЬ, вказавши їхні лексичні репрезентанти й об'єднані асоціації, визначивши їхнє ядро, притягальну зону, а також зв'язки між ними, можемо підбити деякі підсумки. По-перше, у концептосфері самурая існує нерозривний зв'язок між концептами ШЛЯХ і СМЕРТЬ, усвідомлення першого є неможливим без прагнення останньої. І ШЛЯХ, і СМЕРТЬ являють собою вищу матерію, праведний ідеал, якого треба прагнути. Водночас, обом концептам притаманні парадоксальні риси. ВІРНІСТЬ є інструментом осягнення ШЛЯХУ; її крайнім виявом є СМЕРТЬ, зокрема через СЕППУКУ. МЕЧ є інструментом СЕППУКУ, символом самурайської честі. СЕППУКУ, призводячи до СМЕРТІ, дозволяє досягнути ШЛЯХУ.

Такою перед нами постала концептосфера воїна у Книзі самурая «Хагакуре». Описані концепти є стрижнем світогляду ідеального солдата, захисника своєї землі й вірного підданого. Вважаємо, що актуальними надалі будуть пошуки паралелей у філософії самураїв та козаків, розгляд концептосфер цих воїнів у зіставному і протиставному аспектах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бабенко Л.Г.* Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: Учебник; Практикум / Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 496 с.
2. *Голубовська І.О.* Актуальні проблеми сучасної лінгвістики : курс лекцій / І.О. Голубовська, І.Р. Корольов. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 223 с.
3. *Ігнатенко І.В.* Чоловіче тіло у традиційній культурі українців / І.В. Ігнатенко. – Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. – 224 с.
4. *Комарницька Т.К.* Вербалізація концепту «ШЛЯХ» у військово-філософському трактаті «Хагакуре» і його роль у вираженні просторового, часового й духовного кодів японської лінгвокультури / Т.К. Комарницька // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – Випуск 58. – С. 60-69
5. *Матвеева Т.В.* Полный словарь лингвистических терминов / Т.В. Матвеева. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2010. – 562 с.
6. *Прохоров Ю.Е.* В поисках концепта: Учебное пособие / Ю.Е. Прохоров. – М.: Флинта, Наука, 2008. – 176 с.
7. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Словник української мови / [Ред. колегія: І.К. Білодід, А.А. Бурячок, В.О. Винник, Г.М. Гнатюк та ін., редактор С.І. Головащук]. Том 11: Х-Ь. – К.: Видавництво «Наукова думка», 1980. – 700 с.
9. *Сорока Т.В.* Концепти «ДІМ» і «РОДИНА» в російській, англійській та французькій мовній свідомості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Т.В. Сорока – Донецьк, 2006. – 23 с.
10. *Шамаєва Ю.Ю.* Когнітивна структура концепту «РАДІСТЬ» (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.04 «германські мови» / Ю.Ю. Шамаєва. – Харків, 2004 – 21 с.
11. 山本常朝. 葉隱 (原文) : [електронне джерело] – режим доступу до тексту: <http://hagakure-text.jp>. Назва з екрана. Дата звернення: 09.03.2017

Стаття надійшла до редакції 27.03.17 р.

T. Komarnytska, PhD in Philology, assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE SYSTEM OF THE CONCEPTS OF THE JAPANESE WARRIOR (BASED ON THE BOOK OF THE SAMURAI «HAGAKURE»)

The article is devoted to the analysis of the key concepts of Yamamoto Tsunetomo's tractate «Hagakure» that form the basis of the system of the concepts of the Japanese warrior, namely WAY, DEATH, SEPPUKU, SWORD and LOYALTY. The nucleus and aboutnuclear zone, as well as the main

lexical representations and presentative associations of these are determined. The model of the system of the concepts of the samurai is constructed.

Key words: system of the concepts, concept, concept nucleus, key lexemes, presentative associations.

T. Komarnyzka, PhD in Philologie, Assistentin
Taras Schewtschenko Nationale Universität Kyiv, Kyiv

DAS KOTZEPTSYSTEM DES JAPANISCHEN KRIEGERES (AUF DAS BUCH DES SAMURAI «HAGAKURE» GEGRÜNDET)

Der Artikel, der auf die Abhandlung «Hagakure» von Yamamoto Tsunetomo gegründet ist, ist der Analyse von Schlüsselkonzepten, die den Kern des Konzeptsystems vom japanischen Kriegen bilden, gewidmet. Diese Konzepte sind: DER WEG, DER TOD, DAS SEPPUKU, DAS SCHWERT und DIE TREUE. Der Kern und die nebenkernige Zone dieser Konzepte wurden bestimmt, die hauptsächlich lexikalischen Repräsentationen und bildlichen Assoziationen wurden entdeckt. Das Model des Konzeptsystems vom Samurai wurde konstruiert.

Schlüsselwörter: das Konzeptsystem, das Konzept, der Kern des Konzepts, die Schlüssellexemen, die bildlichen Assoziationen.

УДК 811'373.7+159.942

Н. Костевич, викладач
Національний університет
«Львівська політехніка», Львів

ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОЧУТТІВ ЛЮБОВІ ТА КОХАННЯ У ЯПОНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено проблемі інтерпретації фразеологічних одиниць на позначення кохання та любові в японській мові. Метою статті є визначення емоційного забарвлення в контексті «позитивності» / «негативності» почуттів кохання та любові у японській фразеології та зіставлення результатів із точкою зору психологів.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічна одиниця, почуття любові, почуття кохання, позитивні почуття й емоції, негативні почуття й емоції.

Почуття кохання та любові завжди інтригували та чарували людей своєю загадковістю та незвичайністю. Психологи теж здавна цікавляться цими почуттями та їхнім походженням, і багато з них запропонували свої підходи до трактування, інтерпретації та класифікації цих почуттів. Незважаючи на те, що більшість психологів-науковців визначають кохання та любов як позитивні емоції та почуття, в житті ми іноді стикаємося із зовсім протилежним проявом цих почуттів. Оскільки фразеологія є одним із засобів вираження почуттів людини, то в цій статті ми проаналізуємо фразеологічні одиниці японської мови, що позначають почуття кохання й любові, та визначимо належність цих фразеологічних одиниць до тих, що позначають